

Ege Coğrafya Dergisi, 16 (2007), 17-35, İzmir
Aegean Geographical Journal, 16 (2007), 17-35, İzmir—TURKEY

KENTLEŞMENİN YENİ EKONOMİK BOYUTLARI

New Economic Dimensions of Urbanization

İrfan KAYGALAK

*Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir
ikaygalak@hotmail.com*

Şevket IŞIK

*Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü 35100 Bornova-İzmir
sevket.i@ege.edu.tr*

Abstract

Industrial-based modern urbanization process has become a universal fact spreading to the globe with sprawl of industrial production from the core states to the peripheral states. In this process, accession of underdeveloped countries to the capitalist system has pushed them into a different experience that differentiates from the core states in regard to social and spatial effects. As economic dimensions of the system change, dimensions of urbanization also change as spatial reflection of the system.

This study argues that world wide urbanization is controlled by the global economic system from the beginning and spatial dimensions of urbanization is also changing due to the differentiation of current economic relations between core and periphery. In this respect new economic transitions in the core lead removal of outdated economics to the periphery and so the core controls urbanization process in the periphery both directly and indirectly. Tendencies towards regionalization in global economic system increases the importance of mega cities more and more as strategic localities from the fact that they access to global economic system easier. Especially mega cities in the periphery having more local advantages in adoption to the new economic system are getting larger and this causes deepening of spatial polarization.

Key words: *Urbanization, globalization, regionalization, megacities*

Öz

Sanayiye dayalı modern kentleşme süreci, sanayi üretiminin merkez ülkelerden çevre ülkelere yayılışıyla beraber tüm küreye yayılan evrensel bir gerçeklik olmuştur. Bu süreçte az gelişmiş ülkelerin kapitalist sisteme eklenme çabaları bu ülkeleri toplumsal ve mekansal etkileri itibarıyla

merkezden farklılaşan bir kentleşme deneyiminin içine itmiştir. Sistemin ekonomik boyutları değiştikçe bunun mekansal yansıması olan kentleşmenin de boyutları değişmektedir. Bu çalışma, dünya genelindeki kentleşme sürecinin en başından beri küresel ekonomik sistem tarafından kontrol edildiğini ve merkez-çevre ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin farklılaşmasıyla kentleşmenin de mekansal boyutlarının değiştiğini savunmaktadır. Buna göre merkez ülkelerdeki yeni ekonomik dönüşümler eski ekonomik yapının çevreye taşınmasına yol açmakta ve dolaylı veya doğrudan çevredeki kentleşme sürecini kontrol etmektedir. Küresel ekonomik sistemde bölgeselleşme eğilimlerinin artmasıyla birlikte, küresel ekonomik sisteme daha kolay eklenenebilen stratejik yerellikler olarak büyük kentlerin önemini daha da arttırmaktadır. Özellikle az gelişmiş çevre ülkelerde yeni ekonomik sisteme uyum sürecinde daha büyük yerel avantajlara sahip olan mega kentler daha da büyümekte ve mekansal kutuplaşmaların derinleşmesine neden olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kentleşme, küreselleşme, bölgeselleşme, mega kentler

Giriş

Kentleşme kavramı üretim ilişkilerinin mekansal yansımasını ifade eden bir süreç olduğundan tarihsel bir bağlamı bulunmakta, yere ve zamana göre değişmektedir. Buna göre İlk Çağ kentleri ile Orta Çağ kentlerini var eden ekonomik üretim ilişkilerinin farklı olması her iki dönem kent mekânının da farklı olmasına neden olmuştur. Kentleşmenin dünya ölçeğinde hakim mekansal form olarak belirmesi ise modern çağın sanayiye dayalı üretim ilişkileriyle gerçekleşmiştir. Bu yüzden yakın tarihe kadar oluşan kentleşme süreci, ancak modern çağın toplumsal ve ekonomik sistemlerinin analiziyle kavranabilir. Benzer şekilde günümüz kentleşmesi ve bu kentleşme süreci sonunda oluşan mekansal formlar ancak günümüz toplumsal ve ekonomik üretim-tüketim ilişkilerinin analiziyle anlaşılabilir. Öte yandan günümüz kentleri ve kentleşme süreci aslında modern çağdaki gelişmelerin üzerinde oluşmuş tarihsel bir birikim olduğundan bugünü anlamak için geçmişe de bakmak gereklidir.

Bu çalışmada, kentleşmenin dünya çapındaki gelişimi ana hatlarıyla tarihsel bir bağlamda ele alınmakta; kentleşme ile dünya ekonomik ve ticari sistemlerin mekansal değişimi arasındaki ilişkiye vurgu yapılarak, küresel ekonominin merkez-çevre denkleminde kentleşme sürecine kazandırdığı yeni boyutlar irdelenmektedir.

Dünden bugüne kentleşme

Geçmişte kentlerin gelişim sürecine bakıldığında kentleşme tarihi, Mısır-Sümer uygarlığından Helen-Yunan uygarlığına, oradan da özellikle

yönetim ve idari fonksiyonlarla çağın en ileri mekansal organizasyonuna dönüşen Roma dönemi kentlerine dek uzanan bir süreçtir. Ancak dünya üzerinde ekonomik ve siyasal ilişkilerle birbirine bağlanmış kentsel ağların varlığı bu dönemlerde henüz yoktur. Her ne kadar eski kıta ülkelerindeki liman kentleri ve ticaret yolları üzerindeki kentler arasında daha çok ticarete dayalı bir bağdan bahsedilebilse de gerçekte mekânsal bağımlılık açısından bu dönem kentleri arasında güçlü bir bağlantının olduğunu savunmak zordur. Sadece İpek Yolu, Baharat Yolu gibi geleneksel ticaret yolları üzerinde yer alan kentler ile aynı ülkenin ya da imparatorluğun sahasında bulunan liman kentleri ön plana çıkan yerleşimler olmaktadır. Özellikle Roma uygarlığında imparatorluk yönetimindeki liman kentlerinin, savunma açısından stratejik konumda bulunan askeri kentlerin ve yine ticaret yolu üzerindeki kentlerin ön plana çıktığı bilinmektedir. Roma ve Yunan uygarlığı kentleri sahip oldukları idari ve hukuksal düzenlemeler itibarıyla de kırsal yerleşmelerden kesin sınırlarla ayrılan bir yapı gösterse de ekonomik yeterlilik açısından yakın kır çevresiyle entegre halindedirler.

Orta Çağ'a ve Yeni Çağ'a gelindiğinde ise yaygınlaşan tarımsal üretim yapısı, artan nüfus miktarı ve önceki dönemlere göre nispeten gelişen ulaşım teknolojileri sayesinde kentsel yerleşimlerin sayısı da artmıştır. Hakim ekonomik üretim şeklinin tarıma dayalı olması özellikle hinterlandında geniş tarımsal alanlar bulunan kentlerin, bu tarımsal üretimin pazarlandığı liman kentleri ve yine stratejik konumda bulunan askeri

kentler ile ticaret yolları üzerinde bulunan kentlerin hızlı bir şekilde büyümesine neden olmuştur.

Geç Orta Çağ dönemi ise artık kentsel ekonomik sistemlerin iyice belirdiği ve kent sayılarının giderek arttığı, başta Güney ve Kuzey Avrupa, Kuzey Avrupa kıyıları ve Anadolu olmak üzere kentleşmenin kıtasal ölçekte yayıldığı dönemdir. Bu alanlardaki kentleşme süreci modern sanayi üretim yapısına dayanan kentleşmeden farklı olarak ticarete bağlı ortaya çıkmaktadır. Dönemin dünya ticaret sisteminin omurgası olan bu alanlar, belli mallardaki rekabet üstünlükleri sayesinde yoğun ticari faaliyetler içerisinde bulunmuş ve uzun sayılabilecek bir zaman içinde yeni türeyen kentlerin varlığına şahit olmuştur.

Sözgelimi 1200'lü yıllarda Kuzeybatı Avrupa'daki Hansa kentleri arasında güçlü ticari işbirliği ve bu işbirliğine dayalı çok sayıda kentin varlığı söz konusudur. Hamburg, Lübeck, Londra, Bruges ve Anvers bunların başlıcalarıdır (Heaton, 2005, 137). Eski kıtalar ekonomisinin bel kemiği olan ikinci ticaret alanı ise Akdeniz havzasıdır. Burada, doğudan Çin, Hindistan, İran üzerinden gelen mallar, Batı Asya'da üç ana kola ayrılarak Avrupa'ya ulaşmaktadır. Birinci kol Rusya üzerinden Kiev'e ve oradan Avrupa'ya ulaşan yol; ikincisi İstanbul üzerinden; üçüncüsü Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika kıyılarından Akdeniz üzerinden Avrupa'ya ulaşan yoldur (Heaton, 2005, 140-142). Dönemin kent ekonomisini besleyen esas unsur, yukarıda değinilen geniş bölgeler arasında ortaya çıkan ticari kapitalizm olduğundan bu dönemin kentleri de daha çok bu ticari ağların üzerinde yer almaktadır. Doğuda Bağdat, Halep, Şam, Kahire, İskenderiye, İstanbul başı çeken kentlerdir.

1300'lü yıllara gelindiğinde ise dönemine göre büyük ve orta ölçekli denilebilecek kent sayısı Akdeniz Havzası'ndaki kuzey-güney ticareti sayesinde bir hayli artmıştır. Öyle ki Milano bu dönemde 175.000'e yakın bir nüfusu barındırmaktadır. Floransa, Venedik, Paris 100.000'i aşan nüfusa sahipken; Cenova, Barselona, Köln, Londra 50.000 ile 100.000 arasında; Bruges, Lübeck, Nuremberg gibi kentler 50.000'e yakın bir nüfusa sahiptirler (Heaton, 2005, 182). Böylesine yoğun bir kentsel nüfus geniş kırsal hinterland gerektirirken kent içi

ekonomik yapı yine bu ticaretin beslediği lonca sistemiyle şekillenmektedir.

Dönemin ticaret merkezi olan Akdeniz Havzası'nda durum böyle iken Uzak Doğu Asya'da da kentleşme düzeyi demografik açıdan hiç de geri değildir. 12. ve 13. yüzyıllarda Çin'deki Kaifeng ve Hongchow kentlerinin nüfusları 500.000'in üstündedir. Yine Japonya'da Osaka ve Kyoto dönemin önemli büyük kentleridir (Holton, 1999, 157). Ancak Braudel, bu dönemdeki ile 15. ve 16. yüzyıldaki Asya kentlerinin, Akdeniz Havzası'ndaki gibi ticari-ekonomik örgütlenmeden kaynaklanmadığını; buradaki kentlerin daha çok insan yığınlarının bir araya toplanmasıyla oluşmuş aşırı nüfus birikiminin ifadesi olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Braudel, 1993, 337-338).

Yeni Çağ'a gelindiğinde ise 15. ve 16. yüzyıl keşifleriyle dünya ticaret sisteminin yörüngesi kaymış; Portekiz ve İspanya'nın kısa süreli liderliğinden sonra İngiltere, Fransa ve Hollanda başta olmak üzere Kuzey Avrupa ticaretin merkez üssü olarak yeni dünya kıyılarıyla ticarete girişmiştir. Bu ticaretin önemli sonuçlarından biri de; Güneydoğu Asya'da, Afrika'da Gine Körfezi çevresinde ve Amerika kıyılarında koloni yerleşimleri yaratması olmuştur. Böylece dönemin ekonomik felsefesi olan merkantilizm ile yeni dünya karalarında da liman kentleri şeklinde yeni kentler ortaya çıkarken buralardan akan mal ve sermaye Kuzeybatı ve bazı Güney Avrupa kentlerinin daha da büyümesine ve yeni önemli kentlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Barselona, Napoli, Sicilya gibi kentler bu dönemin ürünüdürler (Heaton, 2005, 232).

Bu dönemde özellikle büyük yelkenli gemilerin dünya ticaretinde yer alması liman kentlerinin daha da ön plana geçmesine zemin hazırlamıştır. Öyle ki ortaçağın sonuna doğru Akdeniz havzası kentleri yoğun ticari fonksiyonlarla birbirine bağlanmış durumdadır (Keyder ve diğ.,1994). Yine Venedik, Cenevizliler ve Osmanlı imparatorluğu hâkimiyetindeki bu havza kentleri Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan ticari ağlara sahip olduğundan bu havzalardaki liman kentlerinin nüfus bakımından önemli bir potansiyele ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla Orta Çağ'da bile ticari

ilişkilerle birbirine bağlanmış kentsel ekonomilerden bahsedilebilir.

Ancak küresel ya da bölgesel düzeyde birbirine bağlı kentsel sistemlerin ortaya çıkışı asıl olarak modern çağın ürünüdür. Modern sanayi dokusu 19.yüzyıldan başlayıp özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası belli teknolojilere dayalı sanayinin yer seçimiyle dünya coğrafyasında kentleşme hareketinin yoğunlaştığı alanlar oluşturdu. Bu başlıca sanayiler madencilik, otomobil, gemi yapımı, ulaştırma teçhizatı, çelik, petrokimya, silah sanayisi, lastik, elektrikli aletler ve inşaat ürünleri sanayisi gibi dönemin motor sanayi dallarıdır. Bunların yerleştiği belli bölgeler ise dünya sanayi ve kentleşme bölgeleri özelliği kazandılar (Harvey, 2003b, 152). Emek yoğun sanayi olmaları nedeniyle bu sanayiler kuruldukları yerde yüksek düzeyde işgücü gereksinimi doğurmakta ve çevresine nüfus çekmekteydiler. Bunun yanında ekonomik anlamda katma değerlerinin yüksek olması bu sanayi kollarıyla birlikte; montaj ve yan sanayi dalları ile yan sanayilerle birlikte beliren diğer sektörel gelişmelere de kaynaklık ediyordu.

Bu gelişme aynı zamanda kentsel bölge merkezine yakın alanlarda bulunan diğer çevre yerleşimlere de sıçramakta ve kentlerin desantralizasyonuna da neden olmaktadır. Dolayısıyla ulusal ve bölgesel yani mekânsal kalkınmanın araçları bu sanayilerin yer seçimine bağlı hale gelmekteydi. Ulusal kalkınma planları çerçevesinde geliştirilmek istenilen bölgelere bu belli sanayi kollarının yatırımı yapılarak oranın kentleşip gelişmesi beklenirdi. Bu yüzden emek yoğun bu sanayilerin lokasyon seçimi aslında kentsel alanların da seçimi anlamına geliyordu. Ulusal ölçekte sanayileşme kentsel gelişmenin omurgasını belirlerken, kentlerin kendi içyapısında da sanayi ve diğer ekonomik fonksiyonların yeni yer seçimlerine bağlı olarak kimi kentler dışarı doğru sürekli geliştirdiler. Artan otomobilleşme ve gelişen ulaşım olanaklarıyla birlikte ekonomik faaliyetlerin merkezde bulunma zorunluluğu kalkmış ve desantralizasyonla birlikte bazı kentler her geçen gün daha da büyüyerek metropol konumuna ulaşmışlardır. Metropollerin oluşması mekansal anlamda artık kent ölçeği yerine “kentsel bölge” kavramının oturmasına neden olmuştur.

Modern çağın kentsel gelişim süreci küresel ölçekte, merkez ülkeler ve çevre ülkeler arasında da derin farklılıklar göstermektedir. Ana hatlarıyla yukarıda tarif edilen sanayileşmeyi izleyen kentleşme süreci, daha çok Batı Avrupa ve ABD, Kanada gibi ülkelerde görülürken çevre ülkeler olarak adlandırılan azgelişmiş ülkelerde çoğunlukla kentleşme sanayinin önünde bir gelişim sergilemektedir. Merkez ülkeler sanayiye dayalı kentleşme süresini birkaç yarım yüzyılda yaşarlarken, çoğu çevre ülke aynı süreci bir yarım yüzyıla sığdırabilmiştir (Kıray, 1982). Özellikle “gelişmekte olan ülkeler” kategorisinde tanımlanan Meksika, Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Türkiye, Arjantin, Brezilya ve diğer Latin Amerika ülkeleri, bu gelişmenin en hızlı yaşandığı ülkeler olmuşlardır. Merkez ve çevre ülkeleri arasındaki bu yapısal farklılaşma kentsel literatürde karşılaştırmalı analizlerin ağırlık kazanmasını sağlamıştır. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. İlginç bir şekilde gelişmekte olan ülkelerdeki kentler sadece daha hızlı büyümüyorlar, aynı zamanda yayılım alanı, nüfus miktarı gibi niceliksel karakterleriyle de gelişmiş ülkelerdeki kentleşme sürecinden farklılaşıyorlar.

Özetlemek gerekirse küreselleşme öncesi dönemdeki kentleşme süreci, ekonomik kalkınmayı sağlayan sanayinin –daha doğrusu belli sanayi kollarının- yer seçimine bağlı olup, ulusal kalkınmacı politikalar ve yatırımlar çerçevesinde şekillenmekteydi. Merkezi yönetimler gerek doğrudan yatırımlar gerekse dolaylı teşviklerle ülke sınırları içinde kentleşme sürecine şekil vermeye çalışmaktaydılar. Ulusal kalkınma politikaları ve planlı ekonomik kalkınma modelleri çerçevesinde kentleşme süreci tüm dünya coğrafyasına yayılmıştır.

Sayılarla kentleşme

Kentleşme süreci özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dünya genelinde hızlı bir şekilde artmış ve günümüzde de artmaya devam etmektedir. Öyle ki 2000 yılına gelindiğinde gelişmiş bloktaki kentleşme oranı %70'i aşarken, dünya genelinde kentli nüfusun oranı 2010 yılında toplam nüfusun yarısını aşacaktır. Yine Birleşmiş Milletlerin yaptığı nüfus projeksiyonlarına bakıldığında merkez ve çevre ülkeler bazında kentleşme oranları

açısından büyük farklılıklar görülse de çevre ülkelerde kentli nüfusun giderek yükselen bir artış oranı göstereceği öngörülmektedir (Tablo 1). Öyle ki 2000–2005 döneminde dünya toplam nüfusunun artışına %74'lük bir oranla az gelişmiş ülkelerin kentsel nüfusu en büyük katkıyı sunmuştur. Birleşmiş Milletlerin projeksiyonlarına göre az gelişmiş ülke kentlerinin bu katkısı 2015–2020 döneminde %90'ı geçecektir. Bu yüzden her ne kadar geleceğe dönük projeksiyonlar günümüzdeki koşulların gözetilerek yapılmasına dayanıyorsa da; gelecek yıllardaki kentleşme oranları ve kentleşmenin boyutlarında gelişmekte olan ülkelerin geçireceği yapısal dönüşümler belirleyici olacaktır.

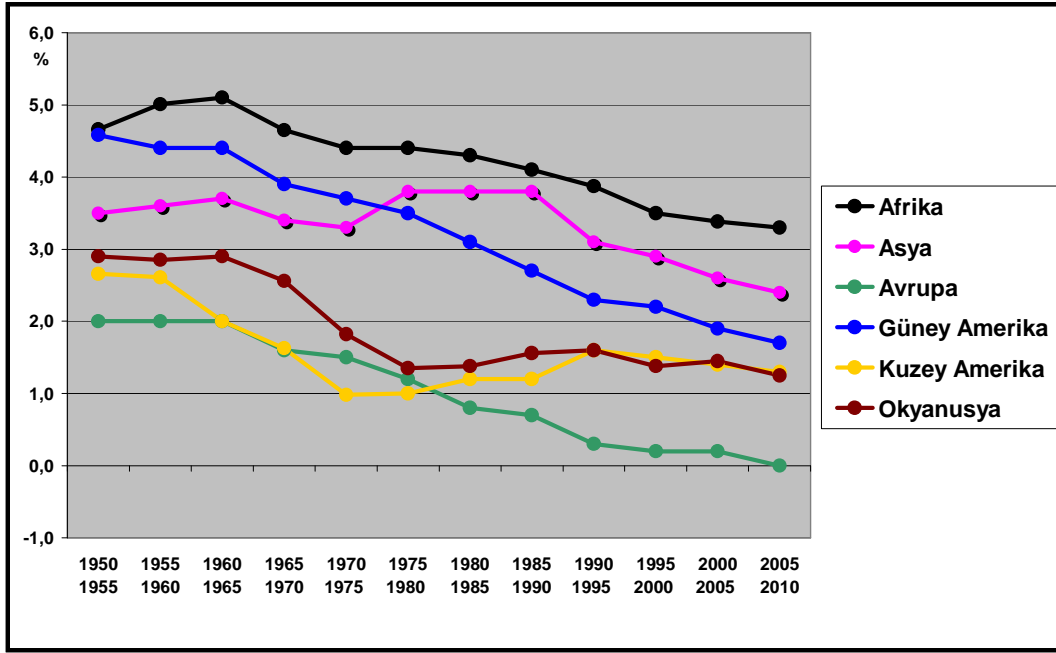
Az gelişmiş ülkelerdeki veya çevre ülkelerdeki kentsel nüfusun artışı 1950'lerden bu yana gelişmiş bloktakilerin üzerinde seyretmektedir. Her ne kadar kentli nüfus oranı bakımından, çevre ülkeler gelişmiş ülkeleri yakalamamışsa da yüksek düzeydeki artış hızları aradaki farkın kısa bir sürede azalacağına işaret etmektedir. Bununla birlikte söz konusu fark çevre ülkelerin kendi arasında da gözlenmektedir. Sözgelimi Afrika ülkelerindeki kentsel nüfus oranı çok yavaş artarken, Latin Amerika'nın ve Asya'nın bazı ülkelerinde bu oran hızlı bir şekilde artmaktadır.

Gerek kentsel nüfus miktarı gerekse kentsel nüfusun artış oranı itibarıyla başta Güneydoğu Asya ülkeleri olmak üzere tüm Asya kıtası özel bir vurguyu hak etmektedir. Asya, kentsel nüfus artış hızının en yüksek olduğu kıtalardan biridir (Şekil 1). Özellikle 1960'larda başlayıp 1970'lerden sonra giderek yükselen ekonomik gelişme hamleleri, başta Güneydoğu Asya ülkeleri olmak üzere tüm kıtanın kentsel nüfus artış hızını, gelişmiş ülkeleri katlayan değerlere taşımıştır. Bu durum ekonomik kalkınma ve sermaye akış yönünün kentleşmeye yön veren temel faktör olduğu savını kanıtlamaktadır. Asya kıtasındaki bu artış hızı her ne kadar oran olarak düşüyorsa da mutlak değer olarak sürekli artmaktadır.

Zaten şu anda bile, Asya'nın kentsel nüfus miktarı diğer kıtaların toplam kentli nüfusunu yakalamış durumdadır. Öyle ki 2005 yılında dünya toplam kent nüfusunun 1.597.000'i diğer kıtalarda yaşarken 1.553.000'i Asya kıtasında yaşamaktadır. Bu ise gelecek yıllarda geniş kentsel alanların ve kent bölgelerinin Asya'da olacağını işaretidir. Dünya sermaye akışının ve ekonomik gelişmenin en yüksek olduğu bu kıta sürekli büyüyen kent ekonomisinin yanında kentleşmenin çevresel ve sosyal sorunlarının da en ağırlıklı hissedileceği alan haline dönüşmektedir.

Tablo 1: Yıllara göre dünya toplam nüfusu ve kent nüfusu oranları.
Table 1: World population and percentages of urban population.
(Kaynak: <http://www.un.org/popin/functional/population.html> (26.04.2007)).

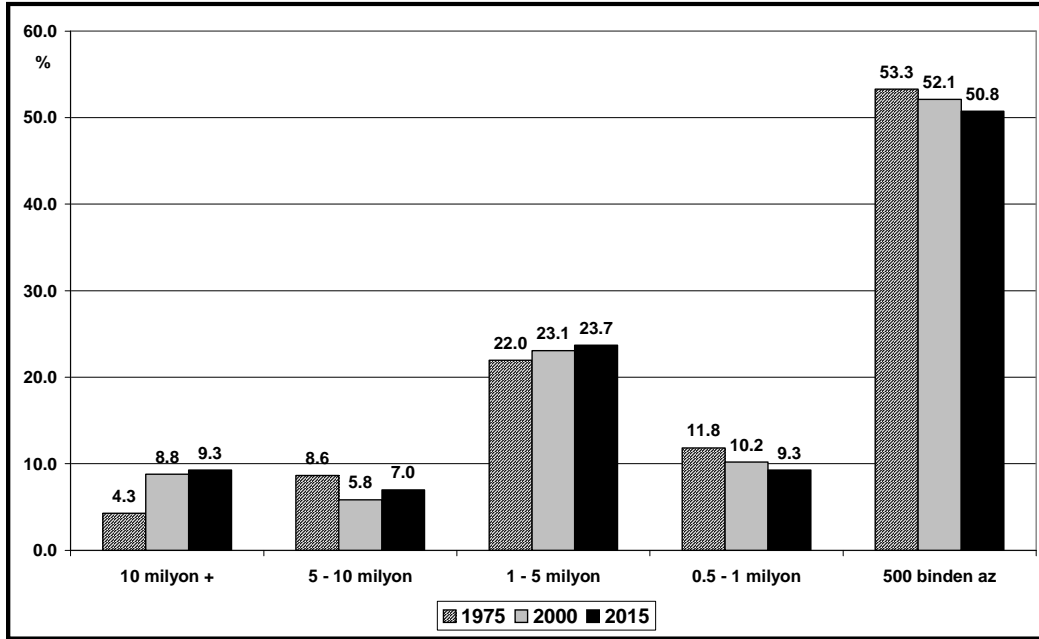
Yıl	Dünya toplam nüfusu (000)	Dünya kent nüfusu (%)	Gelişmiş ülkeler (%)	Gelişmekte olan ülkeler (%)	Az gelişmiş ülkeler (%)
1950	2 535 093	29,1	52,5	17,9	7,4
1960	3 031 931	32,9	58,6	21,7	9,5
1970	3 698 676	36,0	64,7	25,2	13,0
1980	4 451 470	39,2	69,2	29,5	17,5
1990	5 294 879	43,2	71,8	35,2	20,9
2000	6 124 123	47,1	73,9	40,5	25,2
2005	6 514 751	49,2	74,9	43,2	27,7
2010	6 906 558	51,3	76,1	45,9	30,5
2020	7 667 090	55,9	78,7	51,4	36,5
2030	8 317 707	60,8	81,7	57,1	43,3

Şekil 1: Farklı bölgelerdeki kentsel nüfusun artış hızları.

Figure 1: Annual growth rate of urban population by major area.

Kaynak: United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, World Urbanization Prospects: The 2005 Revision

Şekil 2: Dünya kent nüfusunun kent büyüklüklerine göre dağılışı.

Figure 2: Distribution of the world urban population by the size of urban settlement.

Kaynak: United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, World Urbanization Prospects: The 2005 Revision

Tablo 2: Nüfus gruplarına göre milyonluk kentlerin dağılımı (2007)

Table 2: Urban agglomerations by size class of population, 2007

Kaynak: Birleşmiş Milletler Nüfus İstatistikleri

Nüfus grubu	Kent sayısı
30 milyon ve üstü	1 (Tokyo)
20-30 milyon arası	6
10-20 milyon arası	18
5-10 milyon arası	37
4-5 milyon arası	16
3-4 milyon arası	45
2-3 milyon arası	69
1-2 milyon arası	276
TOPLAM	468

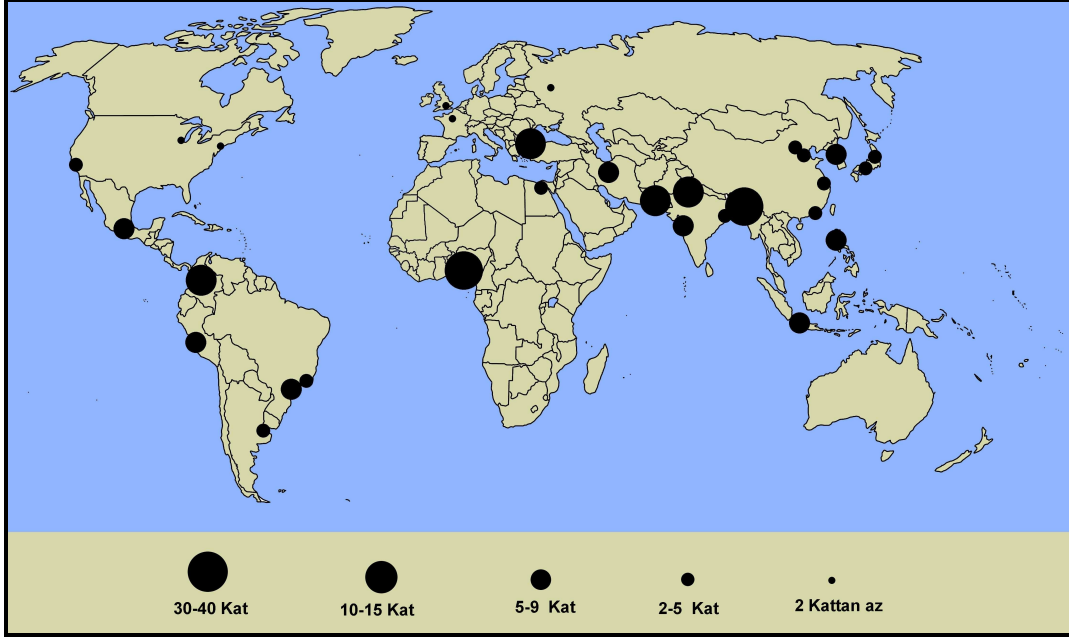
Kentleşme sürecinde en ilginç yönlerden biri ise giderek artan büyük kent olgusudur. 20.yüzyılın başında 16 tane milyonluk kent bulunurken dünya nüfusunun sadece %7'si kentliydi (Berry, 1990, 1). 2007'ye gelindiğinde ise milyonluk kent sayısı 468'e ulaşmıştır (Tablo 2). Sadece dünyanın ilk büyük 25 kentinin nüfusu, dünya kentsel nüfusunun yaklaşık %13'ünü oluşturmaktadır. Büyük kent olgusunun tanımlanmasında artık milyonluk kent değil 10 milyonluk kentler kullanılır hale gelmektedir (Yılmaz, 2006, 4).

Bu artış tesadüf eseri olmayıp küresel ekonomik dönüşüme bağlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Kapitalist sistemin üretim ve tüketim kalıpları değiştikçe kitlesel pazarların yeri olan kentler, hem işgücü hem de sermaye açısından kapital birikimin merkezi konumuna dönüşmektedirler. Sistemin üretim ve tüketim şekli yeni mekansal açılımları ve mevcut mekanların genişlemesini ya da dönüşümünü zorunlu kılmaktadır. Yeni ekonomik sisteme kurumsal ve mekansal anlamda uyumun farklı olması büyük kent olgusunun da dünya ölçeğinde farklılaşmasına neden olmaktadır.

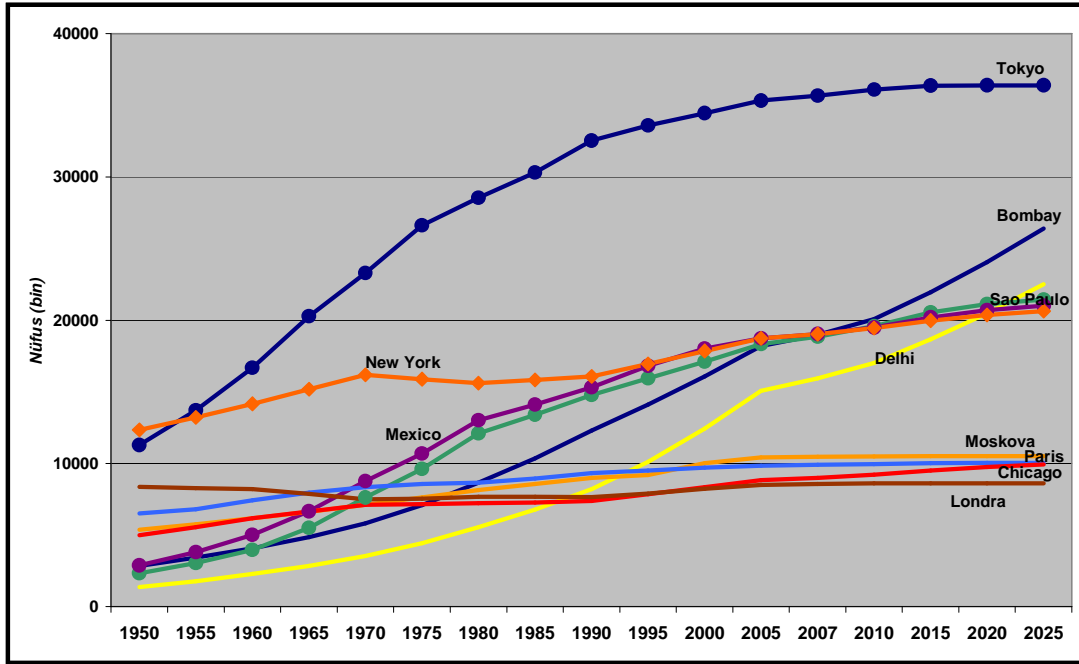
İstatistikler kent ve kırsal nüfus arasındaki farklılaşmanın sürekli kent lehine döndüğünü, dolayısıyla insanın kaderini ve gelecekteki yaşam şeklini kentlerin özellikle de büyük kentlerin biçimlendireceğini göstermektedir. Günümüzdeki kentleşme, küçük ölçekli kent sayısının artışı şeklinde olmaktan çok, orta ve büyük ölçekli kent

sayısının artışı şeklinde belirlemektedir. Sözelimi 1975'de dünyada nüfusu 10 milyonu aşan 3 kent varken; bu sayı 2007'de 25'e yükselmiştir. Dünya kent nüfusunun giderek artan bir bölümü ise bu büyük kentlerde veya orta ölçekli kentlerde yığılmaktadır (Şekil 2). İstatistiklere bakıldığında çevre ülkelerde nüfusu 750.000'i aşan kentlerin nüfus artış hızının, küçük ölçekli kentlerin nüfus artış hızını ve tüm dünya kentsel nüfus artışını katladığı görülmektedir. Gelişmiş bloktaki büyük kentlerin nüfus artış hızı ise çok daha azdır.

Büyük kentlerin gelişimine bakıldığında yine merkez ve çevre ülkeler arasında farklılaşma olduğu dikkati çekmektedir. Dünyanın en büyük 30 kentine bakıldığında 1950 yılında ilk 30 büyük kentin 7'si az gelişmiş çevre ülkelerde yer alırken, 2005 yılında bu sayı 17'ye yükselmiştir. Buna Çin de dahil edildiğinde rakam 21'e çıkmaktadır (Tablo 3). Büyük kentlerde artan emek ve yatırım karlılığı ile artan sermaye yatırımları ve yükselen rant ekonomileri düşünüldüğünde, buralarda kentsel yayılmanın önümüzdeki dönemlerde de devam edeceği kestirilebilir. Taşındığı tüm sorunlara rağmen, büyük kentler hala istihdam fırsatlarının ve yatırım avantajlarının en yüksek olduğu kentlerdir. Bu ekonomik fırsatlar ve kırsal alanlardaki çözümler dikkate alındığında, çevre ülkelerdeki büyük kent olgusunun daha da şiddetlenerek devam edeceğini söylemek mümkündür. Büyük kent / mega kent olgusunun gelişimi kadar, bunun merkez-çevre bağlamında farklılaşması ve bu farklılaşmanın görüldüğü dönemler özel anlam taşımaktadır. Aslında büyük kentlerin dünya coğrafyasına yayılma sürecine bakıldığında bunun kapitalist üretim sisteminin dünya coğrafyasındaki kaymalarıyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Sanayileşmenin ilk ortaya çıktığı Batı Avrupa ülkeleri bu anlamda modern kapitalist-sanayi üretiminin doğurduğu en büyük kentlere sahiptirler. Manchester, Liverpool, Londra ve Paris gibi başlıca merkezler bu anlamda 19.yüzyılın ilk büyük kentleri olurken; 19.yüzyılın ikinci yarısından 20.yüzyılın ilk yarısına kadar kıta Amerika'sına ve çevre ülkelere yayılan sanayi buralarda da yeni büyük kentlerin ortaya çıkışına neden olmuştur. Ancak günümüzdeki anlamıyla birkaç milyonluk nüfusa sahip mega kentler daha çok 1950 sonrasında ortaya çıkmıştır.

Şekil 3: Dünyanın en büyük 30 kentinde, 1950–2005 döneminde nüfus artış katları
 Figure 3: Multiple of the population increase in 30 most populous mega-cities, 1950–2005

Şekil 4: Dünyanın 8 büyük kentinde nüfus büyümesi (1950–2025).
 Figure 4: Population growth of the eight most populous mega-cities (1950–2005).

Tablo 3:Nüfusu 1 milyonu geçen kentler ve nüfusları, 1950-2005.
Table 3: Urban agglomerations with 1 million inhabitants or more, 1950-2005.
Kaynak: United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division,
World Urbanization Prospects:The 2005 Revision

Sıra	Kent ve ülke (1950)	Nüfus(000)	Sıra	Kent ve ülke (2005)	Nüfus(000)
1	New York, ABD	12.228	1	Tokyo, Japonya	35.197
2	Tokyo, Japonya	11.275	2	Mexico, Meksika	19.441
3	Londra, İngiltere	8.361	3	New York, ABD	18.716
4	Shanghai, Çin	6.066	4	Sao Paulo, Brezilya	18.333
5	Paris, Fransa	5.424	5	Bombay, Hindistan	18.196
6	Moskova, Rusya F.	5.356	6	Delhi, Hindistan	15.048
7	Buenos Aires, Arjantin	5.098	7	Shanghai, Çin	14.503
8	Chicago, ABD	4.999	8	Kalküta, Hindistan	14.277
9	Kalküta, Hindistan	4.513	9	Jakarta, Endonezya	13.215
10	Pekin, Çin	4.331	10	Buenos Aires, Arjantin	12.550
11	Osaka, Japonya	4.147	11	Dakka, Bangladeş	12.430
12	Los Angeles, ABD	4.046	12	Los Angeles, ABD	12.296
13	Berlin, Almanya	3.338	13	Karaçi, Pakistan	11.608
14	Philadelphia, ABD	3.128	14	Rio de Janeiro, Brezilya	11.469
15	Rio de Janeiro, Brezilya	2.950	15	Osaka, Japonya	11.268
16	St.Petersburg, Rusya F.	2.903	16	Kahire, Mısır	11.128
17	Mexico, Meksika	2.883	17	Lagos, Nijerya	10.886
18	Bombay, Hindistan	2.857	18	Pekin, Çin	10.717
19	Detroit, ABD	2.769	19	Manila, Filipinler	10.686
20	Boston, ABD	2.551	20	Moskova, Rusya F.	10.654
21	Kahire, Mısır	2.494	21	Paris, Fransa	9.820
22	Manchester, İngiltere	2.422	22	İstanbul, Türkiye	9.712
23	Teincin, Çin	2.374	23	Seul, Güney Kore	9.645
24	Sao Paulo, Brezilya	2.334	24	Chicago, ABD	8.814
25	Birmingham, İngiltere	2.229	25	Londra, İngiltere	8.505
26	Shenyang, Çin	2.091	26	Guangzhou, Çin	8.425
27	Roma, İtalya	1.884	27	Bogota, Kolombiya	7.747
28	Milano, İtalya	1.883	28	Tahran, İran	7.314
29	San Francisko, ABD	1.855	29	Shenzhen, Çin	7.233
30	Barselona, İspanya	1.809	30	Lima, Peru	7.186

20.yüzyılda savaş sonrası restorasyon ekonomisiyle çevredeki yapısal dönüşümler, yaygınlaşan ulusal ekonomiler ve ithal ikameci politikalarla çevrede yükselen sanayi üretimi büyük kent olgusunu merkeze ait bir olgu olmaktan çıkarmış, evrensel bir olguya dönüştürmüştür. Çevre ülkelerde özellikle 1980'lerde, mekansal dönüşümün sanayi üretiminin de önünde gittiği, hızlı bir mega kentleşme sürecinin doğduğu ve bu yönüyle de merkez ülkeleri geride bırakan bir niceliğe ulaştığı görülmektedir. 1970'lerin sonlarından itibaren görülen bu değişim "küreselleşme" olarak adlandırılan ve ekonomiden, kültüre, iletişime,

sosyal yapıdan demografiye varan çok yönlü dönüşümlerin eseridir.

Küreselleşme ve kentleşme

Küreselleşmenin kentleşme süreci üzerindeki etkisi her şeyden önce küresel ölçekte ekonomik üretim sürecinin coğrafi anlamda yer değiştirmesi ve üretim ilişkilerinin değişmesiyle ilgilidir. Gelişen teknoloji ve değişen üretim yapısı yukarıda değindiğimiz geleneksel ağır sanayilerin hem yapısal olarak dönüşmesine hem de coğrafi olarak yer değiştirmesine neden olmuştur. Özellikle 1970'lerde baş gösteren enformasyon teknolojisi

ve post-fordist üretim tarzı sanayinin mekansal yer seçiminde köklü bir değişim meydana getirmiştir. Bu sürece uluslararası ekonomik ilişkilerde serbestliğin artışı, mal, hizmet ve paranın serbestçe dolaşımı da hızlandırıcı bir etkide bulunmuştur. Öte yandan geleneksel sanayiye dayalı üretimin çözülmesi “kentleşme eşittir sanayileşme” önermesinin de sorgulanmasına ve kent yazınındaki kavramsallaştırmaların da değişmesine neden olmuştur.

Kentleşmeye ana şeklini veren ve dünyadaki kentlerin coğrafi dağılışını belirleyen sanayi yapısı artık sadece emek yoğun sanayi olmaktan çıkmıştır. Post-fordist ya da esnek üretim tarzı olarak adlandırılan yeni üretim tarzı, günümüzün ekonomik üretim modeli olmakla beraber bu yeni üretim modelinin merkez ve çevre ülkeler bağlamında farklılaştığı, ikili bir yapı gösterdiği görülmektedir. Merkez ülkelere bakıldığında geleneksel emek yoğun sanayinin dışlanıp çevre ülkelere itildiği gözlemlenirken, bunun yerine esnek üretime dayalı enformasyon teknolojilerinin ekonominin merkezine oturduğu görülmektedir (Kazgan, 1994). Değişen bu ekonomik yapı merkez ülkelerdeki kentsel dokunun da şekil değiştirmesine yol açmaktadır. Yeni enformasyon teknolojileri, gereksinim duyduğu işgücünü yakalamak için bu nitelikli işgücünün, araştırma laboratuvarlarının, üniversitelerin ve gerekli alt yapının bulunduğu metropoliten bölgeleri tercih ettiği görülmektedir. Günümüzün hakim ekonomik sektörleri olan bilgisayar teknolojileri, programlama, biyo-genetik, tıp araştırmaları, uzay çalışmaları, ileri elektronik tasarımlar ve high-tech iletişim araçlarının üretimi gibi sanayilerin merkez ülkelerde yer alarak yeni kentsel alanlar oluşturduğu görülmektedir. Silikon vadisi gibi yeni tekno-parkların yer seçimi merkez ülkelerde sanayi yer seçimi ve kentleşme ilişkisinin yeni boyutunu oluşturmaktadır.

Merkez ülkelerin kentleşme sürecine bakıldığında, küreselleşmenin bu ülkelerde geleneksel emek yoğun sanayiye ve dolayısıyla da bu sanayiye dayalı kentleşme sürecini erittiği görülmektedir. Küreselleşmeyle birlikte sermaye ve yatırımların global hareket serbestliği merkez ülkelerde sanayisizleşme (deindustrialization) sürecine yol

açmakta ve buradaki geleneksel sanayi üretiminin çevre ülkelere kaymasına neden olmaktadır (Ersoy, 2001). Söz gelimi eski bir sanayi kenti olan Manchester’de yirmi yıl içinde imalat sanayisindeki 250.000 kişilik istihdam ortadan kalkmışken bunun sadece 40.000 kişisi 1980’lerin ortasında yöredeki Sheffield çelik endüstrisinin kapanmasından ileri gelmektedir. Aynı şekilde Baltimore’da 1960’dan günümüze kadar eski imalat sanayisindeki 200.000 kişilik işgücünün eridiği görülmektedir (Harvey, 2000, 8). Özellikle merkez ülkelerde yüksek işgücü ücretlerinin varlığı buna karşın çevre ülkelerdeki üretim maliyetinin düşüklüğü bu kaçışta temel etmen olmaktadır.

Sanayisizleşme sonucunda merkezdeki kent ekonomilerinin “kültür endüstrileri” şeklinde tanımlanan hizmet sektörü ağırlıklı yapıya kavuştuğu görülmektedir. Merkez ülkelerdeki sanayisizleşme süreciyle dışa doğru kaçan geleneksel emek yoğun sanayi günümüzde başta Güneydoğu Asya, Hindistan, Doğu Avrupa olmak üzere yatırımların maksimum kar sağladığı, küresel ekonomik piyasaya 1990’larda hızlı bir şekilde eklenmeye çalışan mekanlara kaymaktadır. 1960-70’lerin öncü sektörleri merkezden çevreye yer değiştirirken, bu yer değişiminin 1980’lerden itibaren çevre ülkelerdeki kentleşme formunu belirlediği görülmektedir. Çevreye aktarılan geleneksel ağır ve kirli sanayinin gerektirdiği işgücünün yarı nitelikli işgücü olan kentsel nüfus olması, Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşların “yapısal uyum politikaları” adı altında çevreye dayattığı politikaların, çevre ülkelerin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan kırsaldaki yapısal dönüşümle birleşmesi, bu dönemde çevre ülkelerde hızlı bir kentleşme süreci başlatmıştır. Türkiye’de de olduğu gibi bu değişim sadece kırsaldan kentlere değil, kentlerden kentlere de göçe neden olarak çevre ülkelerdeki büyük kentlerin daha da büyümesine neden olmuştur.

Sanayisizleşen merkez ülkelerde ise kent ekonomisi başta enformasyon teknolojileri olmak üzere, araştırma-geliştirme faaliyetleri, eğitim, kongre, turizm, medya, sağlık, planlama, sanat, ulaşım gibi hizmet ağırlıklı bir yapıya kavuşmaktadır. Nitekim merkez ülkelerdeki kent ekonomileri üzerinde yapılan çalışmalar Chicago,

New York, Londra, Manchester, Los Angeles gibi geleneksel sanayi kentlerinde, istihdam içinde sanayinin payının 1980'lerden bu yana mutlak olarak azaldığı buna karşın yukarıda bahsettiğimiz yeni işkollarının istihdamdaki payının sürekli arttığı ve yeni işkollarının yaratıldığı görülmektedir (Castells, 2005). Ancak merkez ülkelerde beliren yeni kent ekonomileri daha çok metropol ölçeğindeki büyük kentler için geçerlidir. Yeni ekonomilerin kent içindeki ağırlıklı payı ise başta İngiltere ve ABD olmak üzere batı bloğu ülkelerinde görülmektedir. Sözelimi İngiltere'de 2002 yılında çalışan nüfusun %26,9'u "kültür endüstrileri" olarak adlandırılan yeni iş kollarında istihdam edilmektedir. Yine ABD'de yapılan araştırmalar kültür endüstrilerinde çalışan nüfusun yarısından çoğunun nüfusu 1 milyonu geçen mega kentlerde yer aldığını göstermektedir. Benzer şekilde İsveç'teki yeni ekonomik işkollarındaki istihdamın çoğunluğunun ülkenin en büyük kenti olan Stokholm'de olduğu belirtilmektedir.(Scott, 2004a). Öyle görünüyor ki "kültür endüstrileri" diye adlandırılan yeni işkolları daha çok nüfusu fazla olan kentlerde ortaya çıkabilmektedir. O yüzden hizmet sektörü ağırlıklı kent ekonomilerinin daha çok büyük kentlerde yer edinebileceği; dolayısıyla yeni ekonomiye dayalı kentlerin büyük kent olgusuyla eşlendiği yeni bir kentsel gelişme sürecinden bahsedilebilir.

"Kültür endüstrileri" olarak adlandırılan bu yeni ekonomik iş kolları, kentsel kalkınma arayışlarında geleneksel sanayiye merkeze koyan arayışlar yerine bu yeni ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmeyi öngören ekolojik, sürdürülebilir bir kentsel ekonomik kalkınma arayışı ve planlama anlayışı doğurmaktadır. Mega kentler, dünya kentleri kavramları ile adlandırılan günümüz teknokentleri, enformasyon ekonomisi ağırlıklı olmanın yanında geleneksel sanayi kentlerinden farklı olarak küresel sermaye piyasalarında değişik hizmet kategorilerinde de rakipleriyle sürekli bir rekabet halinde bulunmaktadır. Bugün merkezdeki dünya kentleri için sürdürülebilir kentsel kalkınma, sanayi yatırımlarından ziyade kültür endüstrilerine ve enformasyon toplumunun gelişmesine yön verecek mekânsal ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasına bağlı görülmektedir. Yüksek düzeyde bilgi transferine olanak sağlayan gelişmiş iletişim altyapısı, büyüyen mal, hizmet ve insan akışını

kaldırabilecek entegre ve çok çeşitli ulaşım altyapısı, dünya sermaye kaynaklarını kendine çekecek sigortacılık, borsa, bankacılık gibi finans kurumları, medya, ulusal ve uluslararası düzeyde spor organizasyonları, rekreasyonel faaliyetleri, her türlü kültürel ve sanatsal etkinlikleri, büyük nüfus kitlesini idame edebilecek tüketim mekanlarını barındıran kentsel formlar günümüz dünya kentlerinin mekansal dokusunu ifade etmektedir (Tankut ve diğ., 2002, 7).

Küresel düzeyde kentleşmeyi etkileyen sanayi ve yatırımların hareketliliğini sadece çevre ülkelerdeki ucuz emek gücü ve artan karlılık oranına bağlamak indirgemeci bir değerlendirme olur. Şüphesiz üretim birimlerindeki mekânsal kaymalarda bu iki faktör belirleyici bir etkiye sahiptir. Ancak günümüz ekonomisindeki firma, şirket ve diğer ekonomik aktörler arasındaki ilişkinin boyutu da mekânsal kaymaların oluşmasında belirleyici bir etkiye sahiptir. Küreselleşmeyle birlikte toplumsal ve ekonomik ilişkiler alansal olarak yayılan değil; birbiriyle bağlantılı noktalar ve ağlar şeklinde örgütlenen mekânsal dağılım göstermektedir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006). Bu noktalar ve ağlar ise çoğunlukla kentlerdir. Günümüz ileri sanayi üretimine bakıldığında farklı ülkelerde ve bölgelerde yer alan kentlerin aynı ürünün üretim sürecinde farklı aşamalarından birini gerçekleştiren ve sürekli bir iletişimle birbirlerine eklemlenmiş ağ mekânları olduğu görülmektedir. Öyle ki günümüzde dünya kentlerinin önemi sahip olduğu ağlar üzerinde aktardığı veri miktarı ve hacmiyle ölçülmektedir.

Başta metropoller olmak üzere bazı kentler sahip oldukları potansiyellerle küresel ekonominin yeni ağları haline gelmekte ve birbirine yakınlaşmaktadır. İlginç bir şekilde küresel ekonominin motoru olan metropol kentsel bölgeler ekonomik açıdan sürekli büyürken, büyüyen ekonominin doğurduğu fırsatlar beraberinde sürekli nüfus çekmekte ve büyük kentlerin daha da büyümesine yol açmaktadır. Buna karşın daha küçük ölçekli kentler, yerleşmeler arasında ağ ilişkisi daha zayıf olmakta ve küresel ekonominin dışında kalmaktadırlar. Çünkü yeni üretim şekli her ne kadar küresel düzeyde hareket etme ve yer değiştirme kabiliyetine sahip olsa da rekabetçi

baskılar altında bireysel firmaların gelişmiş endüstri bölgeleri olan metropollerde yığıldığı görülmektedir (Scott, 2004a, 462). Fakat bu yığılma yine de bütün büyük kentlerde olmamaktadır. Daha çok gelişmiş merkez ülkelerin metropollerinde ve bu metropollerin geniş çevresi ile bunlara küresel düzeyde ağlarla bağlanmış çevre ülke metropollerinde olmaktadır. Bu haliyle küreselleşme, mekânsal anlamda noktasal dağılışı gösteren, ekonomik kutuplaşmanın belirginleştiği veya yeni kutuplaşmaların olduğu kentler arası bir ağ ekonomisi yaratmaktadır. Bu ağa katılıp düğüm noktası olabilen metropol kentler gelişip daha çok büyürken; sürecin dışında kalan kentler ekonomik anlamda sürekli küçülmekte ve kendi kaderine terk edilmektedirler. Sözgelimi eskiden geleneksel sanayinin önemli merkezlerinden bir olan Baltimore'un nüfusu 1961'den 1991'e %40 kadar azalmış; benzer şekilde Liverpool'un nüfusu aynı dönemde yaklaşık bir milyondan 700.000'e kadar düşmüştür (Harvey, 2000, 8).

Metropol kentlerin küresel ekonomideki rolü çoğu ulus devletlerin rolünü aşan bir düzeye ulaşmış durumdadır. Bu yönüyle "dünya kenti" sıfatını hak

eden bu kentler aynı zamanda kendi aralarında da ciddi bir rekabete girmektedirler. Ürettikleri ekonomik değer ile dünya ekonomisine yön veren kentlere bakıldığında, kutuplaşma hem merkez ve çevre ülkeler arasında hem de metropollerle küçük ölçekli kentler arasında görülmektedir. Uluslararası danışmanlık şirketi Price WaterHouse Coopers'ın yaptığı araştırmaya göre dünyanın en zengin kentleri yine gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır.

Tablo 4'ten de gözlemlenebileceği gibi ürettikleri GSYİH açısından dünyanın ilk on kentinde gelişmekte olan ülkelere sadece bir kent bulunurken; ilk otuzda sadece yedi kent bulunmaktadır. Merkez ve çevre kentleri arasındaki bu fark yine bu kentlerin dayandığı ekonomik yapının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı raporda ilk yüz kente bakıldığında bunların 63'ünün gelişmiş ülkelerde, 37'sinin gelişmekte olan ülkelere yer aldığı görülmektedir. Buna karşın geri kalmış bölge (Afrika yoksulları) kentlerinden ilk yüze giren kent olmamaktadır.

Tablo 4: GSYİH bakımından dünyanın en büyük kentleri sıralaması (2005)

Table 4: The rankings of global cities by GDP (2005).

Kaynak: Price Waterhouse Coopers, UK Economic Outlook March, 2007

Sıra	Şehir	GSYİH (Milyar \$)	Ülke	Sıra	Şehir	GSYİH (Milyar \$)	Ülke
1	Tokyo	1.191	Japonya	16	Atlanta	236	ABD
2	New York	1.133	ABD	17	Houston	235	ABD
3	Los Angeles	639	ABD	18	Miami	231	ABD
4	Chicago	460	ABD	19	Sao Paulo	225	Brezilya
5	Paris	460	Fransa	20	Seoul	218	G.Kore
6	Londra	452	İngiltere	21	Toronto	209	Kanada
7	Osaka/Kobe	341	Japonya	22	Detroit	203	ABD
8	Mexico City	315	Meksika	23	Madrid	186	İspanya
9	Philadelphia	312	ABD	24	Seattle	186	ABD
10	Washington	299	ABD	25	Moskova	181	Rusya
11	Boston	290	ABD	26	Sydney	172	Avustralya
12	Dallas	268	ABD	27	Pheonix	156	ABD
13	Bounce Aires	245	Arjantin	28	Minneapolis	155	ABD
14	Hong Kong	244	Çin	29	San Diego	153	ABD
15	San Fransisco	242	ABD	30	Rio de Jeniero	141	Brezilya

Başka bir ifadeyle küreselleşme ve küresel ekonomi gelişmemiş dünya coğrafyasındaki kentlerin rekabetteki şansını azaltmaktadır. Büyük kentler daha da büyürken küçükler daha da küçülmektedir.

Bölgeselleşmenin kentselliğe kattığı anlam

Merkez ve çevre ülkelerde kentleşme açısından görülen kutuplaşma ilk başta her iki bölgedeki yeni kentleşmenin birbirinden bağımsız olduğu şeklinde yanlış bir kanı uyandırabilir. Ancak merkez ülkelerin güdümündeki yeni bilişim-ağ ekonomisine dayalı kentleşme süreci merkez ve çevre ülkelerdeki kent ekonomilerini aslında güçlü bağlarla birbirine eklemlenmektedir. Küresel ekonomi, Post-Fordist üretim ilişkilerinin organizasyonu, güçlü kent ekonomileri arasında organik bir bağ doğurduğundan merkez ve çevre kentleri arasında geçmişteki gibi bir yalıtımdan bahsedilemez. Nitekim küreselleşmeyle paralel olarak beliren “bölgeselleşme” eğilimi de ekonomik üretimin merkez ve çevre arasında organik bir bağ oluşturur hale gelmesinden kaynaklanmaktadır.

APEC, AB, NAFTA ve daha küçük ölçekli diğer birliklerde olduğu gibi, siyasi ve ekonomik birleşmelerle beliren bölgeselleşme eğilimi ile beraber aynı blok içindeki ülkeler arasında mal, hizmet, sermaye ve insan akışı önündeki engeller kalkmakta veya yumuşamakta; bu da aynı blok içindeki kent ekonomileri arasındaki bağılılık düzeyini arttırmaktadır. Doğu Avrupa ülkelerindeki görece yoksul ve daha az nitelikli işgücünün Batı Avrupa metropollerine göçü, aynı şekilde Güneydoğu Asya’daki işgücünün Tokyo ve Hong Kong gibi gelişmiş kentsel kutuplara göçü bölgeselleşme eğiliminin kolaylaştırdığı olgulardır (Hugo, 2003). Sermaye, mal ve diğer ticari akışlar için Kuzey Amerika’daki imalat sanayi üretiminin Güney Amerika’ya ya da APEC üyesi diğer ülkelere kayması bir başka örnek olgu olarak gösterilebilir.

Bölgeselleşmeyle beraber ülkeler arasındaki ticari akışların kolaylaşması, sermaye hareketlerinin artması hem merkez ülkelerde hem de çevre ülkelerdeki megakent ekonomilerini beslediği

görülmektedir. Çünkü bölgesel oluşumların sağladığı avantajları kullanan sermaye, daha çok geleneksel sanayi ve yeni kültür ekonomilerinin yığıldığı; dolayısıyla da yığılma avantajlarının en fazla olduğu büyük kentlere doğru olmaktadır. Nitekim dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının aynı blok içindeki ülkelerde arttığı gözlemlenirken; Doğu Avrupa, Asya ve ABD’deki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyük bir çoğunluğunun bu yığılma avantajlarına sahip büyük kentlere kaydığı ampirik araştırmalarla kanıtlanmıştır. Öyle ki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında bunların sadece %0.5’nin tarım sektörüne ayrıldığı, tamamına yakınının kentsel ekonomilere aktarıldığı görülmektedir (Yavan, 2006, 174-175). Gayet doğal olarak büyük kentlerde devasa miktardaki nüfusun doğurduğu talep büyüklüğü, zenginliği, nitelikli ve verimli işgücü, merkezi konumda olmanın verdiği ulaşım maliyetinin düşüklüğü, mesafenin bozucu etkisinin olmayışı gibi etkenler bölgeselleşmenin ekonomik yararlarının, yabancı sermaye yatırımlarının bu mega kentlere taşınmasına neden olmaktadır. Bu da yabancı sermaye yatırımlarının lokasyon seçimlerindeki öncelikleri nedeniyle, büyük kent ekonomilerinin giderek güçlenip kutupsallaşmasına yardım ettiğini göstermektedir.

Bölgeselleşme eğiliminin kentleşme ve yeni kent ekonomileriyle ilişkisi açısından AB genişleme süreci tipik bir örnek olarak durmaktadır. Genişleme sürecinde serbest işgücü hareketleri nedeniyle Doğu Avrupa’dan diğer gelişmiş AB ülkelerine doğru olan nüfus hareketlerine bakıldığında bu nüfusun daha çok metropol merkezlere yöneldiği görülmektedir. Metropollerin sunduğu temizlik, çocuk bakıcılığı, bahçıvanlık –ki bunlar yerli nüfus tarafından istenmeyen işkollarıdır- gibi yeni iş fırsatları, saklanabilme şansının yüksek oluşu gibi avantajlar göçmenleri kendine çekerek metropollerde nüfusun daha da yığılmasına neden olmaktadır (Friedman, 2002). Dahası bu yeni göçler ve nüfus hareketleri kentler içinde etnisiteye ve ulusal kimliğe dayalı yeni kentsel ayrışmalara da kaynaklık etmektedir. Bu nedenle bölgeselleşme eğilimiyle kolaylaşan nüfus hareketi sadece kentlerin büyümesini sağlamamakta aynı zamanda kentsel dokuda birbirinden belirgin hatlarla ayrılan derin mekansal

ayrışmalara ve yarılmalara da kaynaklık etmektedir.

Küresel ekonominin, dahası post-fordist üretim sisteminin, geleneksel üretim bandını parçalayışı; parçalanmış her bandın dünyanın farklı bölgelerine kayışı bölgeselleşmeyle birlikte “uzmanlaşma” (specialization) kavramını getirmektedir. Başka bir ifadeyle, kentsel ekonominin omurgasını oluşturan sanayiler günümüzde belli bölgelerde yoğunlaşmakta, bir ürünün üretim aşamalarından her biri farklı bölgelerde yapılabilmektedir. Özellikle belli sektörlerde ve sanayi kollarında tarihsel, kültürel birikime, coğrafi kaynağa ve yığılma avantajlarına sahip olan bazı bölgeler, o sektörlerin ve sanayi kollarının giderek kümelenmesi ve yoğunlaştığı alanlar haline dönüşmektedir. Başka bir deyişle, hizmet sektörünü istisna kabul ettiğimizde, kentsel ekonomileri yaratan başlıca sanayi kolları küresel düzeyde belli bölgelere doğru yeni yer seçiminde bulunmaktadır. Silikon vadisi (Kaliforniya)-elektronik ve PC sanayisi, Emilia-Romagna (Kuzey İtalya)-tekstil sanayisi, Baden-Württemberg-otomasyon ve makine sanayileri, Cambridge-Londra- enformasyon, AR-GE, bilişim sanayisi ilk akla gelen uzmanlaşmış bölgelerdir (Gordon and McCann, 2005; Bergman and Fesser, 1999; ve Scott, 1988). Küresel ekonomi içinde belli sanayi faaliyetlerinin veya sektörlerin kümelenmesi, yoğunlaştığı bu alanlar rekabetçi, sürdürülebilir ekonomik bir gelişme sergilemenin yanında; büyüyen ve çeşitlenen ekonomileriyle de kendilerine doğru nüfus çekmektedirler. Bu yönüyle bölgesel uzmanlaşma (regional specialization) küresel düzeyde kentleşmeye yön veren yeni bir olgu olarak belirmektedir.

Öte yandan AB, NAFTA, APEC gibi siyasi ve ekonomik bölgesel entegrasyonlar içinde de sanayinin yer seçiminde belirgin bir ayrışma görülmekte, aynı blok içinde belli sanayilerin belli ülkelerde toplanmaya başladığı eğilimi gözlenmektedir (Brühlhart and Torstensson, 1996). Aynı bölge-blok içinde siyasal anlamda sınırların engel olmaktan çıkması belli sanayi kollarının ve sektörlerin yığılma avantajlarını yakaladığı alanlara doğru kaymasını, toplanmasını ve kümelenmesini kolaylaştırmaktadır. ABD’deki bazı şirketlerin üretim birimlerini, daha düşük

maliyet avantajlarına sahip Meksika’ya ya da Latin Amerika’ya taşınması, Çin ve Japon firmalarının kimi üretim birimlerini çevredeki Asya ülkelerine taşınması, AB’ye katılım sürecinden sonra Doğu Avrupa ülkelerindeki bazı sanayi kollarının diğer gelişmiş Avrupa ülkelerine taşınması, aynı siyasi blok içindeki bölgesel uzmanlaşmanın dolayısıyla kentleşmeye kaynaklık eden ekonomik faaliyetlerin bölge içi yer değişikliğinin kanıtıdır (Ottaviano and Puga, 1998; Traistaru ve diğ., 2003).

Öyle görünüyor ki ister aynı blok içerisinde olsun ister farklı bloklar arasında olsun bölgesel uzmanlaşma belli sanayilere dayalı kentleşme sürecini gittiği yere taşımaktadır. Geçmişteki ulus-devlet ekonomisi içinde birçok sanayi koluna dayalı bölgesel kalkınma ve bu kalkınmayı takip eden kentleşme süreci giderek sönükleşmektedir. Bunun yerine, belli sanayi kollarına ve belli sektörlerle dayalı bölgesel uzmanlaşmanın yarattığı kalkınma ve bu uzmanlaşmayı izleyen nüfus akını nedeniyle oluşan kentleşme süreci belirmektedir.

Yerleşmenin kentselliğe kattığı anlam

Küreselleşmenin uluslararası arenada mal ve hizmet trafiğini açık kanallar haline getirmesi yeni kentleşme üzerinde etkilidir. Ancak küreselleşmenin kentleşme üzerindeki asıl belirleyici etkisi üretimin uluslararasılaşmasıdır. Gerçekte tarihin her döneminde uluslararası bir ticaretten bahsedilebilir. Ancak dünyada ilk defa bir firma ya da bir şirket, ürettiği herhangi bir malın üretimini, dünyanın farklı bölgelerine yaymış ve aralarında iletişim ağlarıyla birbirine bağlanmış bir organizasyon halinde gerçekleştirmektedir. İktisat yazınında ya da mikro iktisat alanında firma ve şirketler üzerinde yapılan monografik çalışmalar teknoloji ve bilgi yoğun şirketlerin iletişim ağlarıyla birbirine bağlı, güçlü sermaye ve bilgi transferi sağlayacak ağlarla donatılmış ve dünyanın farklı bölgelerine serpilmiş yeni firma yapılanmasının günümüz rekabetçi şirketlerin genel özelliği olduğunu gösteriyor (Castells, 2005). Firma organizasyonlarındaki yeni yapılanma yaratıcı, organizasyonu sağlayan birimlerin merkez ülkede bulunduğu buna karşın daha az nitelikli üretici birimlerin de çevre

ülkelerde bulunduğu çok merkezli yeni bir üretim formuna işaret etmektedir.

Üretimin tek merkezli olmaktan çıkması, üretimin beyin takımı olan merkeze eklenen çevredeki yerel mekanların da önemine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda üretim aşamalarının kaydırılacağı yerel coğrafyalar stratejik bir öneme sahip olmaktadır. Nitekim bu yüzden küreselleşme ve bölgeselleşmenin yanında sosyal bilimlerde yerelliğin değişen yeni anlamlarına yapılan vurgular artmaktadır (Pınarcıoğlu, 1994, 90-110). Uluslararası üretimin gereksinim duyduğu yerel emek ise çoğunlukla kırsal değil kentsel nüfustur. O yüzden yerelliğe yapılan atfın çoğunlukla kentselliğe yapıldığını hatırlatmakta yarar var. Bu, kaçınılmaz olarak böyledir çünkü uluslararasılaşan üretim kentsel ekonomilerdir ve çoğunlukla bilgi ve teknoloji yoğun üretim türleridir.

Öte yandan geleneksel sanayideki mallar ve hizmetler çoğunlukla yerel tüketiciye hitap ederken günümüz bilişim teknolojisi küresel kitleyi hedef pazarı olarak görmektedir. Bu yüzden sadece üretim aşamasında değil malların sunum ve servis hizmetlerinde de stratejik yerelliğin seçimi önemlidir. Bu stratejik yerellikler ise çoğunlukla bir ülkedeki merkezi büyük kentler ve metropoller olmaktadır. Sözgelimi günümüzde dünya piyasasına yayılmaya çalışan bir ürünün piyasası Türkiye’de İstanbul’la başlamakta, en üst hiyerarşi kademesinden en alt kademeye doğru yayılmaktadır. O halde küresel ekonomi sadece üretim sürecinde büyük kentleri öne çıkarmamakta aynı zamanda tüketim sürecinde de metropol kentleri küresel ekonominin odağı haline getirmektedir. Başka bir deyimle üretimle beliren kentler arasındaki kutuplaşma tüketimle de derinleşmektedir.

O yüzden yeni yerelliklerin dolayısıyla yeni kentselliğin sorunu dünyadaki bu ağ ekonomisine eklenilebilme çabasında yatmaktadır. Bu açıdan stratejik yerellik, bir kentin ya da daha küçük yerleşim biriminin sahip olduğu coğrafi kaynaklar, tarihi-kültürel birikimi ve bilgi düzeyiyle yeni üretim ağına eklenişini ifade etmektedir. Sahip olduğu yerel kaynakları kullanabilen, küresel sermayenin yer seçimi için uygun altyapı olanakları ve gelişme fırsatları sunabilen; küresel ekonomide yarattığı bilgi ve değişimle rekabet

gücünü arttırabilen yerellikler, kentler ya da günün moda deyimiyile “öğrenen kentler” yeni ekonomiye dayalı büyüme ve kalkınma sürecini yakalayabilmektedir. Küresel ekonomik ağa eklenen kentlere baktığımızda ise çoğunlukla Londra, Paris, Tokyo, Hong Kong, Kalküta, Pekin, Roma, New York, Los Angeles, Bounce Aires, Osaka, İstanbul vb... gibi kutuplaşmış kent merkezleri ve bu merkezlerin hinterlandında bulunan çekirdeklerdir. Hiç şüphesiz büyük bir kutbun içinde olmayıp da küresel ekonomi içinde kendini yeniden üretebilen daha küçük ölçekli kentler de vardır. Bunlar çoğunlukla turizm ve rekreasyonel faaliyetlere dayalı yerel ekonomilerdir. Çoğunlukla sürdürülebilirlikleri için bu küçük yerel özelliğini korumak zorundadırlar.

Ancak küresel ekonominin üretim mekânı olan kentsel yerellikler daha geniş alanlara yayılan ve çok sayıdaki farklı yerellikler arasında organik bir bütün oluşturan kent bölgeleridir. Metropoliten alanlar, metropoliten bölgeler, kent bölgesi, kentsel havzalar günümüzdeki büyük kentsel alanların anlam bulduğu yeni coğrafi kavramlardır. Küresel ekonomi içinde belirgin birer kutup olan bu bölgeler, geçmiş dönemlerin avantajları üzerinde büyümüş, günümüzde de sürekli akına uğrayarak; bir yandan da üstlendiği fonksiyonlar açısından desantralize olarak dışa doğru büyümektedir. Bu büyüme ve hızlı gelişim, buraları dünya ekolojik ve kentsellik sorunlarının yuvası yapmaktadır. Büyüyen bu kentsel ekonomiler-kutuplar-mega kentler günümüzde ulusal ekonomilerin omurgasını oluşturmaktadırlar. Hatta çoğunlukla ulusal ekonominin taşıyıcı-motor alanı olarak küresel piyasalarda ülkelerinden önce anılır hale gelmektedirler. Dünya kentleri ya da büyük ölçekli kentler şeklinde dünya geneline yayılan yeni kentsel kutuplaşma, önümüzdeki dönemlerde de devam edecek gibi görünmektedir.

Yeni küresel ekonomi üretim şeklinin büyük kentler üzerindeki etkisi yanında, çevre ülkelerin ayrıt edici birkaç farkına değinmekte de yarar vardır. Yukarıda anlatılan dönüşüm, daha çok merkez ülkelerdeki büyük kent olgusunu tanımlarken, çevre ülkelerde de benzer süreçler görülmesinin yanında ayrıt edici bir takım unsurları da beraberinde taşımaktadır.

Enformasyon kenti, bilgi kenti, teknokent, kavramlarıyla özdeşleştirilen merkezdeki yeni büyük kentleşme olgusu, çevreye geçildiğinde bu kadar saf ve arı olmamaktadır. Çevre ülkelerdeki büyük kent-mega kentlere bakıldığında bilgi ekonomisinin izlerinin ve geleneksel sanayi üretiminin birbiri içine geçtiği ikili bir doku görülmektedir. Şüphesiz her ülkenin kendi tarihi ve toplumsal yapısına özgü farklılıklardan kaynaklanan ayrıt edici yönler vardır. Ancak çevre ülkeler kategorisinde bir değerlendirme yapıldığında kara kıta ülkeleri dışındaki gelişen dünya kentlerinde bu ikili yapının kentleşmenin ana dokusunu oluşturduğu savunulabilir. Bütünüyle enformasyon ekonomisine sahip bir kent ekonomisinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak sadece geleneksel sanayi üretimine dayandığını, enformasyon, kültür endüstrilerinden bağımsız bir yapıda olduğunu da iddia etmek de güçtür.

Yeni kentleşme ve yeni sorunlar

Yukarıda anlatıldığı şekliyle küreselleşmeyle beraber modern çağın simgesi olan geleneksel sanayi yapısı ve bu sanayi yapısına dayalı kentleşme modeli giderek aşınmakta ve değişen ekonomik yapılar ve yeni dünya düzeni kentleşmenin de doğasını değiştirmektedir. Merkez-Çevre bağlamında da değişen bu yeni kentleşme süreci, kentleşmeyle ortaya çıkan sorunların da farklılaşmasına neden olmaktadır. Sorunun asıl kaynağı ise küreselleşmeyle kentler arasında görülen kutuplaşmadan, milyonlarca insanın dar bir alanda yığılmasının yarattığı nüfus baskısından ve merkez-çevre arasında farklılaşan üretim ilişkilerinden doğmaktadır.

Merkez-çevre arasındaki üretim biçimindeki farklılık, buralardaki kentleşmenin üretimden kaynaklanan sorunlarının da farklı olmasına neden olmaktadır. Merkezdeki yeni kültür ekonomilerinin lokasyon seçimi, merkezde hangi kentlerin ön plana çıkacağını ve büyüyeceğini de belirler düzeye ulaşmıştır. Yeni kültür ekonomileri geleneksel sanayinin aksine çevreyle dost ekolojik sektörlerdir. Gelişmiş ülkeler sürdürülebilir bir ekonomi ve yaşam için üretim aşamalarında çevreyle uyumlu standart ve işlevleri zorunlu tutmaktadır. Buna karşın kaçınılmaz olarak çevre

kirliliğine yol açan ağır ve kirli sanayiler; ya da arıtma ve temizleme maliyeti yüksek olan sanayileri kendi bölgeleri dışına itmektelerdir. Bu da azgelişmiş ülkelerdeki sanayi odaklarının-bölgelerinin çevresel ve sosyal maliyeti yüksek olan ekonomik gelişmeye razı olmak zorunda olduklarını gösteriyor. Merkez ülkelerde yüksek nitelikli, eğitilmiş, yaratıcı, yüksek ücretli kültür ekonomileri dururken azgelişmiş çevre ülkelere bunun zıttı bir ekonomi ve kentleşme süreci taşınmaktadır. Dolayısıyla yeni ekonomik üretim şekli, üretimden kaynaklanan ekolojik sorunları da çevreye taşımaktadır. Yakın zamanda dünyanın en hızlı gelişen ekonomileri olan Çin, Hindistan gibi Uzak Doğu Asya ülkelerindeki kentler günümüzde bu kirli ekonomilerin yuvası haline gelmişlerdir.

Bunun en somut örneği dünyanın en kirli kentleri sıralamasında gözlemlenmektedir. Dünyanın en kirli kentleri sıralamasına bakıldığında bu kentlerin maden, ağır metal, dericilik, kimyasal maddeler, silah sanayisi vb... geleneksel imalat sanayisine dayandığı görülmektedir*. En kirli on kentin hepsi de çevre ülkelerde yer edinirken 1990'lı yıllarda kirlilik oranlarında ciddi bir artışın olması bunların bir başka ortak yönüdür. Bu artışın küreselleşmeyle birlikte merkezdeki geleneksel sanayinin çevreye doğru kaydığı zaman dilimiyle örtüşmesi ekolojik sorunların küresel ekonomik düzenle çevreye taşındığı savını desteklemektedir.

Merkez ülkelerdeki günümüz kentleşmesi ya da mega kent gelişimi teknik altyapıya ait sorunlar yaratırken, çevre ülkelerdeki hızlı kentleşme ve büyük kentlerde alt yapı sorunlarının yanında ekonomik, insani ve çevresel sorunların da ağırlık kazandığı bir süreç şeklinde belirlemektedir (Tankut ve diğ., 2002, 7). Dünya kenti olarak rakipleriyle mücadele eden enformasyon kentlerinin ilk sorunu yeni kültür endüstrilerini kendilerine çekecek ulaşım, iletişim, kültür, sanat, farklı

* Blacksmith Enstitüsü'nün, gelişmekte olan bazı ülkelerin yetersiz sağlık kayıtlarını gerekçe göstererek sıralamaya koymadığı listede beşi eski Sovyet cumhuriyetlerinden olmak üzere şu kentler bulunuyor: Çernobil, Ukrayna, Dzerzinsk, Rusya, Haina, Dominik Cumhuriyeti, Kabve, Zambia, La Oroya, Peru, Linfen, Çin, Mailuu-Suu, Kırgızistan, Norilsk, Rusya, Ranipet, Hindistan, Rudnaya Pristan, Rusya (Milliyet, 30.01.2007)

organizasyonlar; yoğun mal, insan, bilgi ve hizmet akışını mümkün kılacak teknik altyapıya ait donanımlar ve gerekli kurumsal yapılanmaya sahip olmaktır. Çevre ülkelerdeki kentler ise bu sorunlara ilave olarak yüksek düzeydeki nüfusun konut ve barınma, yönetime katılma, su kaynaklarına, enerjiye, yeterli besin ve kaynaklara ulaşma sorunları ile sağlık, eğitim ve istihdam başta olmak üzere diğer sosyal ve ekolojik sorunlarla yüzleşmektedir. Özellikle Güneydoğu Asya, Güney Afrika ve Latin Amerika'daki yeni kentleşme sürecine bakıldığında buraların kentsel büyüme hızının en yüksek olduğu yerler olarak, bu hızlı kentleşmeyi idame edecek boyutta bir ekonomik, toplumsal, çevresel ve kurumsal altyapıya ulaşmadıkları görülmektedir. DB, WHO, OECD, UN, UNEP, EEA gibi uluslararası kuruluşlarca yapılan istatistiklere bakıldığında, bu bölgedeki kentlerin hava kirliliği, temiz su kaynakları, enerji üretimi, barınma ihtiyacı, doğal afetler, kamu sağlığı, eğitim, beslenme, katı atık yönetimi, ulaşım, haberleşme gibi temel ekolojik sorunların en üst düzeyde olduğu ve acil çözümlerinin beklendiği yerler olduğu görülmektedir.

Bu ekolojik sorunlar şüphesiz küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkmış sorunlar olmayıp daha önce de vardı. Ancak günümüzde kentleşme sürecinin çevrede hızlanmış olması ekolojik sorunların boyutunu genişletmekte ve daha da ağırlaştırmaktadır. Kentleşmenin ikinci sorun kaynağı olan büyük kentlerin gittikçe büyümesi sorunu ise özellikle mega kentlerde kendine has sorunlara neden olmaktadır.

SONUÇ

Kentleşmeyi şekillendiren ekonomik üretim süreçlerinin zaman içindeki mekansal değişimi kentleşme olgusunun da mekansal açıdan yer değiştirmesine neden olmaktadır. Küresel ölçekte sorgulandığında ticari akışların, sanayi ve diğer ekonomik üretim faaliyetlerinin yer seçimine bağlı olarak gelişen kentleşme olgusu, günümüzde de aynı faktörlere bağlı mekansal bir yayılma göstermektedir. İnsan, mal, hizmet ve sermaye akışlarına bağlı gelişen kentleşme süreci günümüzde bu akışların artması, çeşitlenmesi ve yer değiştirmesi nedeniyle dünya ölçeğinde bir dağılım göstermekle beraber, merkez-çevre bağlamında farklı olma özelliğini korumaktadır.

İlk olarak merkez ülkelerde deneyimlenen ve gittikçe artan modern kentleşme olgusu, günümüzde çevre ülkelerin en hızlı yaşadığı ve ağ ekonomisi ilişkileriyle biçimlendiği bir süreç halini almaktadır. 1950'lerden itibaren dünya geneline yaygınlaşan hızlı kentleşme olgusu özellikle 1970'lerden itibaren metropolleşme olarak adlandırılan büyük kentlerin gelişimi şeklinde beliren yeni bir trende girmiştir.

Küreselleşmeyle birlikte değişen ekonomik ilişkiler ve kentler arasındaki ağ ekonomisi metropolleşme sürecini geçmiş dönemlerinkinden çok daha güçlü ve hızlı bir şekilde gelişmesine neden olmaktadır. Başta Asya olmak üzere bu süreç çevre ülkelerde daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Yeni kentleşmeyi şekillendiren üretim ilişkilerinin merkez-çevre bağlamında farklılaşması her iki bloktaki kentlerin bu yeni sürece uyumunu farklılaştırmakta, kentleşme süreci arasında derin farklılıklara neden olarak yeni çevresel, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlar yaratmaktadır.

REFERANSLAR

- Akoğlu, A., 2006. "Megakentlerin mega riskleri". Yeni Ufuklara-Megakentler, *Bilim ve Teknik Dergisi* 4 Ocak 2006 Eki, sayfa 9-10.
- Bergman, E.B., Feser, E.J., 1999. *Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comperative Applications*. The Web Book of Regional Science, Regional Research Institute, West Virginia University.
- Berry, B. J. L., 1990. "Urbanisation". In Turner, B.L, Clark, W.C, Kates, R.W, Richards, J.F., Mathews, J.T. and Meyer, W.B. (eds.) *The Earth as Transformed by Human Action*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Braudel, F., 1993. *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (Çev. M.Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Brülhart, M., Torstensson, J., 1996. "Regional Integration, Scale Economies and Industry Location", Discussion Paper No:1435, (Center for Economic Policy Research).
- Castells, M., 2005. *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Eraydın, A., 1992. *Post-Fordizm ve Değişen Mekansal Öncelikler*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara,
- Ersoy, M., 2001. "Sanayisizleşme süreci ve kentler". *Praksis Dergisi* 2, 32-52, Bahar 2001.
- Friedman, M.L., 2002. *Yatay Toplum*. İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Gordon, I.R., McCann, P., 2005. "Innovation, agglomeration and regional development", *Journal of Economic Geography* 5, 523-543.
- Harvey, D., 2000. *The Fourth Megacities Lecture*, John Hopkins University, 2000.
- Harvey, D., 2003a. *Sosyal Adalet ve Şehir*. (Çev. Mehmet Moralı), Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D., 2003b. *Postmodernliğin Durumu*. Metis Yayınları, İstanbul.
- Heaton, H., 2005. *Avrupa İktisat Tarihi*. Paragraf Yayınları, Ankara.
- Holton, R.J., 1999. *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*. (Çev. Ruşen Keleş), İmge Kitabevi, Ankara.
- Hugo, G., 2003. "Urbanization in Asia: An Overview". *The Conference on African Migration in Comparative Perspective*, Johannesburg, 4-7 June 2003.
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M., 2006. *Yeni Kalkınmacılık: Bölgesel Kalkınmada Arayışlar*. GAP-GİDEM Yayınları.
- Kazgan, G., 1994. *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç., Özveren, Y.E., Quataert D., 1994. *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri*. (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M.B., 1982. "Azgelişmiş ülkelerde metropolitenleşme süreçleri", *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi*, 6-8 Kasım 1981, 1.Kitap, ODTÜ Şehircilik ve Bölge Planlama Bölümü, Bildiriler, 1-12, Ankara.
- Ottaviano, G.I.P., PUGA, D., 1998. "Agglomeration in the global economy: A survey of the 'new economic geography". *World Economy* 21(6), 707-731.

- Pınarcıoğlu, M., 1994. “Yeni Coğrafya ve Yerellikler”. *Toplum ve Bilim* **64–65**, Kış/ Güz sayısı, 90–110, İstanbul.
- Scott, J.A., 1988. “Flexible production systems and regional development: the rise of new industrial spaces in North America and western Europe”, *International Journal of Urban and Regional Research* **12**, 171-186.
- Scott, J.A., 2004a. “Cultural-Products industries and urban economic development: prospects for growth and market contestation in global context”. *Urban Affairs Review* **39** (4), 461–490.
- Tankut, G., Çalışkan, O., Lenent, T., Zorlu, F., 2002. “Kentler”. *Yeni Ufuklara-Bilim ve Teknik Dergisi*, 2 Aralık 2002 Eki.
- Tok, G., (2006). “Nasıl Doğdular, Megakentler”. *Yeni Ufuklara-Bilim ve Teknik Dergisi* 4 Ocak 2006 Eki, 5.
- Tok, G., (2006). “Megakentlerin Geleceği”, *Yeni Ufuklara-Bilim ve Teknik Dergisi* 4 Ocak 2006 Eki, 11.
- Traistaru, I., Nijkamp, P., Longhi, S., (2003), “Specialization of Regions and Concentration of Industries in EU Accession Countries”. In Traistaru, J., Nijkamp, P., Resmini, L. (eds.), *The Emerging Economic Geography in EU Accession Countries*, Aldershot: Ashgate Publishing Ltd, 331-371.
- Tüysüzoğlu, B. B., 2006. “Megakentlerde Yeşil Alarm”, *Yeni Ufuklara-Bilim ve Teknik Dergisi* 4 Ocak 2006 Eki, 16-18.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division, 2005. World Urbanization Prospects: The 2005 Revision.
- Yavan, N., 2006. *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi*. İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, E., 2006. “Megakentler ve Nüfus”, *Yeni Ufuklara-Bilim ve Teknik Dergisi* 4 Ocak 2006 Eki, 1-3.